

А. О. Нікітішин

**ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ**

Визначено, що в умовах нестабільної економіки необхідно розробити нові концептуальні підходи до напрямів та механізмів реалізації фіскальних інструментів для забезпечення соціально-економічного розвитку держави загалом та економічного зростання зокрема. Висвітлено питання формування і використання людського капіталу як ключового фактора розвитку сучасної економіки. Встановлено місце і роль державної податкової політики в процесі формування людського капіталу. Проаналізовано стратегічні напрями державної політики у сфері податкового регулювання і стимулювання людського капіталу. Представлено напрями вливу податків на розвиток людського капіталу, основні форми податкової політики стимулювання накопичення людського капіталу через інструменти оподаткування у світовій практиці. Розглянуто систему податкових стимулів, яка діє в Європейському Союзі, з точки зору можливості застосування досвіду ЕС у процесі модернізації податкової системи України. Проведено аналіз в економіко-правовому просторі податкових пільг (вилучення, знижка, податкове звільнення), що дають можливість ефективно розвиватися людському капіталу у сфері освітніх послуг в умовах скорочення її фінансування з боку держави. Разом із тим освіта — одна з галузей, які держава має підтримувати, зокрема на законодавчому рівні, шляхом удосконалення оподаткування. Її розвиток, а також залучення додаткових інвестицій у цю галузь багато в чому залежать від пільгового режиму оподаткування. Результати дослідження можуть бути використані під час розроблення та реалізації програм розвитку людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, податкова політика, податкове регулювання, податкове стимулювання, податкові пільги.

Рис. 2. Табл. 4. Літ. 17.

А. А. Никитишин

**НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА**

Определено, что в условиях нестабильной экономики необходимо разработать новые концептуальные подходы к направлениям и механизмам реализации фискальных инструментов для обеспечения социально-экономического развития государства в целом и экономического роста в частности. Освещены вопросы формирования и использования человеческого капитала как ключевого фактора развития современной экономики. Установлены место и роль государственной налоговой политики в процессе формирования человеческого капитала. Проанализированы стратегические направления государственной политики в сфере налогового регулирования и стимулирования человеческого капитала. Представлены направления воздействия налогов на развитие человеческого капитала, основные формы налоговой политики стимулирования накопления человеческого капитала через инструменты налогообложения в мировой практике. Рассмотрена система налоговых стимулов, действующая в Европейском Союзе, с точки зрения возможности применения опыта ЕС в процессе модернизации налоговой системы Украины. Проведен анализ в экономико-правовом пространстве налоговых льгот (изъятие, скидка, налоговое освобождение), позволяющие эффективно развиваться человеческому капиталу в сфере образовательных услуг в условиях сокращения ее финансирования со стороны государства. Вместе с тем образование — одна из отраслей, которые государство должно поддерживать, в том числе на законодательном уровне, путем усовершенствования налогообложения. Ее развитие, а также привлечение до-

© Нікітішин А. О., 2016

полнительных инвестиций в данную отрасль во многом зависят от льготного режима налогообложения. Результаты исследования могут быть использованы в процессе разработки и реализации программ развития человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, налоговая политика, налоговое регулирование, налоговое стимулирование, налоговые льготы.

Andriy Nikitishin

TAX POLICY TO STIMULATE HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

In unstable economy conditions it is necessary to develop new conceptual approaches to the directions and mechanisms for implementation of fiscal instruments to ensure effective socio-economic development in general and economic growth in particular. The article examines the process of shaping and employment of human capital as a key factor in modern economic development. The author defines the place and role of the state tax policy in human capital formation. The article deals with the strategic directions of the state policy in the field of tax regulation and stimulation of human capital and the impact of taxes on human capital. The basic forms of tax policy towards stimulation of human capital development through taxation tools in the world are identified. The tax incentives system of the EU is considered from a practical position and possibilities of application of the EU best practice to improve and modernize the Ukrainian tax system. The author gives a detailed analysis of preferential taxation in economic and legal domains (seizure, discount, tax exemption), which makes it possible for human capital to effectively develop in the sphere of educational service in view of reduced state funding. But education is one of the fields which should be supported by the state at the legislative level through modernized taxation. The development of education and attraction of additional investments in the field depend on preferential tax regime. The study results can be used in the development and implementation of human capital development programs.

Keywords: human capital, tax policy, tax regulations, tax incentives, tax benefits.

JEL classification: H30, H31, J24.

Людський капітал відіграє важливу роль у моделі ендогенного економічного зростання. Він робить ключовий внесок у розвиток науково-дослідного сектору, який є генератором нової продукції або технології, що перебувають в основі технічного прогресу. Країни з початковими чи накопиченими запасами людського капіталу мають кращі можливості впровадження нових товарів або технологій виробництва, які виступають факторами прискорення економічного зростання.

В аналітичній доповіді до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році" зазначено: "Економічні реформи повинні бути підтримані випереджаючим розвитком людського капіталу..." [1, с. 61]. Ключовим чинником у визначенні темпів економічного зростання у довгостроковій перспективі є ефективність праці як відображення співвідношення обсягу вироблених матеріальних і нематеріальних благ та кількості затраченої праці. Цей показник залежить від продуктивності, навичок, досвіду. За однаковий проміжок часу досвідчений працівник з належним рівнем освіти вироблятиме більше продукції, ніж менш досвідчений.

Сучасне оподаткування є важливою складовою системи державного фінансового стимулювання розвитку людського капіталу. Залежно від сфери, яка створює та розвиває людський капітал, значення оподаткування

різняється. Коли йдеться про освіту, оподаткування відіграє важливу роль, адже сплачені податки, виконуючи фіскальну функцію, є найголовнішим джерелом фінансування підготовки фахівців навчальних закладів усіх рівнів за рахунок бюджетних видатків. Крім того, за допомогою податкових пільг держава може стимулювати як надання, так і споживання освітніх послуг, а також приватні інвестиції в їх виробництво.

За даними щорічної доповіді “Погляд на освіту: показники ОЕСР”, інвестуючи в освіту, країни отримують економічні та соціальні переваги. У середньому країни ОЕСР отримують чистий дохід у сумі близько 100 тис. дол. США у вигляді збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб від громадян, яких вони фінансово підтримують у сфері вищої освіти. Це в 4 рази перевищує інвестиції в освіту на одного чоловіка і в 2,5 раза — на одну жінку [2, с. 14].

Проблематику фінансового стимулювання розвитку людського капіталу досліджено у працях сучасних учених, таких як О. В. Захарова, Ю. Б. Іванов, О. В. Кубатко, М. Г. Олієвська, Н. В. Ушенко, В. О. Шевчук [3–8]. Проте, в Україні тема використання податкової політики у стимулюванні розвитку людського капіталу є недостатньо дослідженою. Зазначене актуалізує тему дослідження та вимагає пошуку ефективних напрямів і вдосконалення сучасного механізму податкового стимулювання розвитку людського капіталу.

Метою статті є розкриття вітчизняного та зарубіжного механізмів податкового стимулювання розвитку людського капіталу за допомогою податкових пільг отримувачам освітніх послуг.

Поняття “людський капітал”, яке увійшло в науку на початку 60-х років ХХ ст., за Г. Беккером, — це сукупність знань, здоров’я, навичок і досвіду, які використовуються індивідом для отримання доходу. На його думку, людський капітал формується в результаті інвестицій у людину, серед яких можна назвати витрати на навчання, виробничу підготовку, охорону здоров’я, міграцію і пошук інформації про ціни та доходи [9].

У світовій практиці розвиток людського капіталу досить часто оцінюють за індексом людського розвитку (ІЛР) (до 2013 р. “Індекс розвитку людського потенціалу”).

Україна в рейтингу країн за цим показником у 2014 р. посіла 82-е місце зі 188 країн світу, що свідчить про недостатнє використання нею інвестиційного, бюджетного, податкового, кредитного, страхового та інших механізмів стимулювання розвитку людського капіталу. Перші три позиції очолили відповідно Норвегія, Австралія, Швейцарія. У таких країнах, як Німеччина (6-е) і Японія (17-е місце), частка людського капіталу становить до 80 % національного багатства [10, с. 250]. За різними підрахунками, внесок людського капіталу в економічне зростання країни оцінюється на рівні 64 %, тоді як природного капіталу — 20 %, а фізичного — лише 16 %.

У багатьох зарубіжних країнах інвестори в людський капітал, а саме домогосподарства, мають чітко виражену перевагу в можливості отримання

податкових пільг порівняно з корпоративним сектором. Побудова податкового механізму стимулювання формування людського капіталу відбувається з урахуванням визначної ролі в цьому процесі домашніх господарств як економічних агентів, які є первинними ланками в організації суспільного життя. Найбільш яскраво це проявляється в Австрії, Канаді, Нідерландах, Сполучених Штатах Америки, Фінляндії та Швеції. Винятком є Японія, де фізичні особи (наймані працівники та самозайняті особи) сплачують *прибутковий податок* за прогресивною шкалою, що має шість ставок — 5, 10, 20, 30, 40 і 50 %, за якими доходи обкладаються залежно від їх величини. Таким чином, для Японії прийнятніша система інвестування в людський капітал через корпоративний сектор.

Вітчизняний механізм податкового стимулювання розвитку людського капіталу доволі складний, у зв'язку з чим доречно аналізувати його не загалом, а окремі складові. Ми зупинимося в цьому дослідженні на специфіці режиму прямого податкового стимулювання примноження людського капіталу таких учасників освітніх відносин, як учні, студенти, аспіранти, ординатори, ад'юнкти, а також на податковому стимулюванні роботодавців до активізації інвестування в професійний розвиток робочої сили (рис. 1).

Особливості сучасного механізму податкового стимулювання розвитку людського капіталу в освіті пов'язані: по-перше, із механізмом оподаткування самих учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів (їхніх родичів першого ступеня споріднення); по-друге, із механізмом оподаткування навчальних закладів, котрі надають освітні послуги; по-третє, із механізмом оподаткування роботодавців, що здійснюють оплату освітніх послуг на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичних осіб, які навчаються.

Зазначимо, що у вітчизняній практиці оподаткування досить широко використовуються фінансові інструменти, які сприяють стимулюванню розвитку людського капіталу:

- податкова соціальна пільга;
- податкова знижка;
- звільнення від оподаткування.

Найвідомішим прикладом прямого державного стимулювання споживачів освітніх послуг шляхом застосування податкового інструментарію є податкова соціальна пільга. Зокрема, учні, студенти, аспіранти, ординатори, ад'юнкти за умов дотримання певних критеріїв мають право на зменшення розміру загального місячного оподаткованого доходу на суму 150-відсоткової податкової соціальної пільги (рис. 2).

Іншим інструментом податкового стимулювання споживачів освітніх послуг є податкові знижки. До переліку витрат, які дозволено включати до податкової знижки, належать такі витрати:

- сума коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим

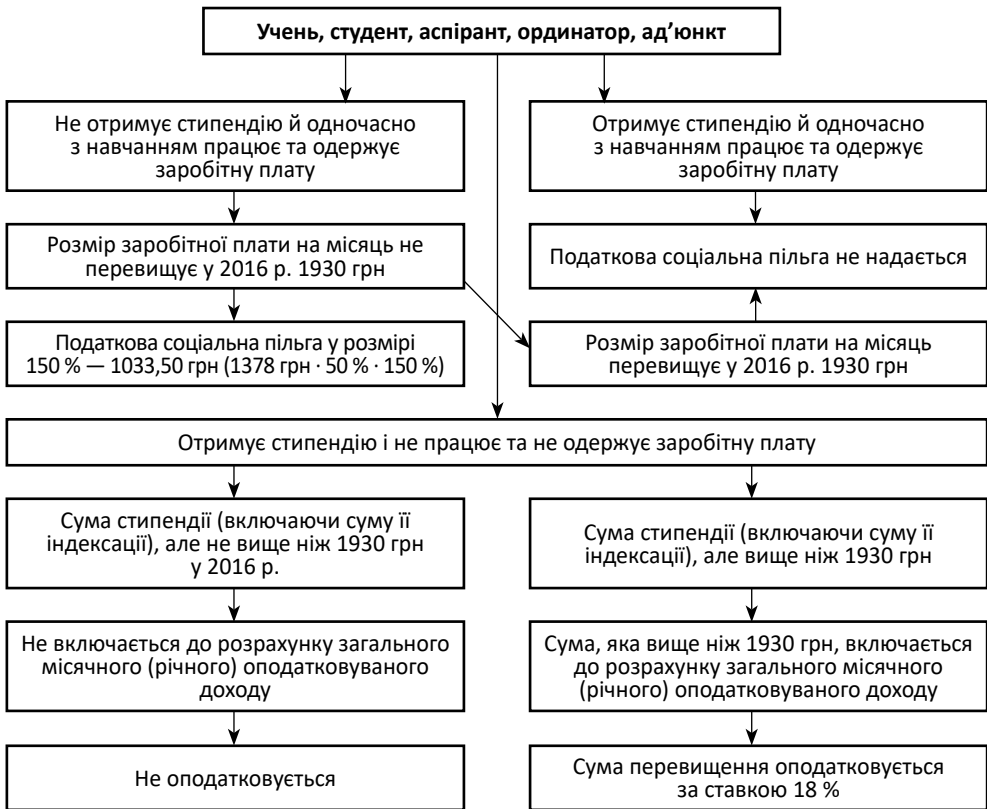
Джерело: побудовано автором.

Рис. 1. Вітчизняний механізм податкового стимулювання розвитку людського капіталу

організаціям (закладам освіти). Тут діє обмеження у розмірі, що не перевищує 4 % суми його загального оподаткованого доходу звітного року;

— сума коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати. Така сума не може перевищувати розмір місячного прожиткового мінімуму, чинного для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн, у розрахунку на кожную особу, котра навчається, за кожний повний або неповний місяць навчання протягом звітного податкового року.

У наведеному механізмі державної фінансової підтримки осіб, які навчаються, є певні недоліки: податкова знижка може застосовуватися виключно

Джерело: побудовано автором.

Рис. 2. Сучасний механізм податкового стимулювання споживачів освітніх послуг

до доходів, одержаних протягом року платником податку у вигляді заробітної плати. При цьому загальна сума нарахованої податкової знижки не може перевищувати суми загального оподаткованого доходу платника податку, отриманого протягом звітного року як заробітна плата. Таким чином, цей податковий механізм стимулювання розвитку людського капіталу не повною мірою забезпечує допомогу платникам із невеликими доходами у вигляді заробітної плати. Такі платники все одно не в змозі дозволити собі витратити зароблені доходи на здобуття платної освіти, навіть якщо частину вартості навчання можна компенсувати у вигляді повернення платникам із бюджету сум податку на доходи фізичних осіб, надмірно сплаченого з їхньої заробітної плати в минулому податковому році.

Ще одна проблема — це знецінення повернутих сум податку на доходи фізичних осіб в умовах значної інфляції (індекс споживчих цін у вересні 2015 р. становив 102,3 %, а за січень — вересень 2015 р. — 141,4 %). У такому

випадку необхідно шукати можливість включення до досліджуваного механізму індексу споживчих цін та повернення з бюджету сум податку на доходи фізичних осіб, надмірно сплаченого із заробітної плати в минулому податковому році з урахуванням такого індексу.

На наш погляд, не до кінця врегульованим питанням залишається реалізація права на нарахування податкової знижки платниками податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, якщо платник до кінця податкового року, наступного за звітним, не скористався правом на нарахування податкової знижки за наслідками звітного податкового року, таке право на наступні податкові роки не переноситься.

Як бачимо, в Україні це питання регулюється в рамках спеціальної позовної давності, на відміну від США, де застосовуються правила загальної позовної давності (позовна давність встановлюється тривалістю у три роки, протягом яких особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу). У цій країні лише після закінчення трирічного періоду законодавчі положення, що стосуються повернення переплачених податків, забороняють видачу чеків на повернення переплачених податків, а також використання заліків, у т. ч. за надлишки сплачених або утриманих податків.

В Україні є проблема фінансового стимулювання, зокрема через податковий механізм, участі роботодавців у розвитку людського капіталу. Так, О. В. Захарова звертає увагу на низьку частку та поступове зменшення витрат вітчизняних підприємств на професійне навчання та розвиток працівників у структурі загальних витрат на робочу силу в Україні (0,3 %). Водночас частка таких витрат у Нідерландах становить 1,1 %, у Великобританії — 1,8 % [3, с. 113].

У 2010 р. у двох третинах компаній ЄС здійснювалось навчання співробітників, що сприяло підвищенню конкурентоспроможності працівників. У розрізі країн ЄС частка компаній, які забезпечили навчання своїх співробітників, коливається в діапазоні від 23 % у Польщі до 87 % у Швеції та Австрії [11].

Зазначимо, що студентам зарубіжних країн держава надає досить широкий перелік фінансової допомоги, покликаної стимулювати залучення до освітнього процесу якомога більшої кількості молодих громадян. До такої фінансової допомоги належать:

- стипендії;
- спеціальні субсидії;
- державні кредити;
- кредити від приватних фінансових інститутів (комерційні кредити);
- кредити від приватних фінансових інститутів (з державною підтримкою);
- допомога на дітей, яка залежить від статусу студента, його віку;
- податкові пільги.

У зарубіжних країнах податкові пільги існують у різних формах:

— зниження податків, які залежать від статусу студента (Греція, Франція, Люксембург (для студентів яким більше 18 років), Нідерланди (для студентів, які навчаються за кордоном та не отримують стипендії), Угорщина, Словаччина);

— податкові відрахування (Естонія, Франція, Угорщина, Польща) на придбання навчальних товарів і послуг (канцелярське приладдя, комп'ютерну техніку, програмне забезпечення), на оплату допоміжних послуг в освіті (Естонія, Польща — витрати на транспортування дітей до школи й назад);

— податкові пільги, пов'язані з виплатою процентів за користування студентськими кредитами (Норвегія, Фінляндія);

— зниження податку на доходи фізичних осіб, не пов'язане зі статусом учня або студента (Бельгія, Італія);

— зменшення податків, пов'язаних із певними критеріями: доходи чи витрати сім'ї (Греція).

У таких країнах, як Нідерланди та Фінляндія, студенти сплачують податки на отримані доходи, в т. ч. на стипендію [12].

Податкове стимулювання розвитку людського капіталу в практиці реалізації загальнодержавної податкової політики зарубіжних країн наведено в табл. 1.

Європейська податкова політика стимулювання розвитку людського капіталу в сфері освіти спрямована безпосередньо на студента як особу, котра потребує підтримки, або ж на його сім'ю, що зумовлено деякими культурними відмінностями. Скандинавська модель надає податкові пільги безпосередньо особі (студенту), яка користується освітніми послугами і потребує фінансової підтримки. В інших європейських країнах така підтримка може залежати від загальних сімейних обставин, а податкові пільги — адресуватися іншим членам сім'ї студента, зокрема його батькам. Така модель податкового стимулювання отримання освіти характерна для приблизно половини країн Європи.

Дослідження показує, що високорозвинуті країни при наданні фінансової допомоги студентам значну увагу приділяють грантам, позикам та освітнім податковим пільгам. Наприклад, у США є чотири основних типи федеральної допомоги для студентів та їхніх сімей, покликаних сприяти фінансуванню вищої освіти, — це гранти, позики, податкові пільги і програма “Навчайся і працюй”.

У 2014/2015 фінансовому році студенти та аспіранти США отримали 238,9 млрд дол. США у вигляді федеральних, державних, інституційних і нефедеральних позик та іншої допомоги. У цьому ж фінансовому році федеральний уряд США надав студентам та аспірантам податкових пільг на суму 18,2 млрд дол. США [13].

Протягом останніх 10 років федеральні освітні податкові пільги мали найвищий темп зростання — 155 %, при збільшенні федеральних грантів на 125 % та федеральних позик — на 52 %.

Таблиця 1. Податкові пільги для батьків студентів у зарубіжних країнах у 2013—2014 рр.

Країна	Умови надання податкових пільг
Австрія	Батьки студентів можуть отримати сімейну знижку (152,7 євро в місяць на кожну дитину) і податкові пільги (58,4 євро в місяць на 1 дитину), якщо студент не старше 24 років
Бельгія	Голова сім'ї отримує податкові пільги, які залежать від кількості дітей (у т. ч. студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах, які не мають жодного доходу). Неоподатковуваний мінімум доходів збільшується на 1400 євро на 1 дитину, на 3590 євро на 2 дитини, 8050 євро на 3 дитини, 13 020 євро на 4 дитини і додатково 4970 євро за кожну наступну дитину
Чеська Республіка	Податкові пільги для батьків надаються у формі податкової знижки для кожної дитини (студентам до 26 років) у сумі 13 404 крон на рік. Якщо дитина є інвалідом, то податкова знижка подвійна (26 808 крон на рік)
Естонія	Податкові пільги для батьків залежать як від студентського статусу, так і від цивільного стану студентів (вік, сімейний стан тощо)
Франція	Батьки мають право на податкові пільги, якщо студенти фінансово залежать від них і їм менше ніж 25 років. Сума податкових пільг є пропорційною сумі оподаткованого доходу домогосподарства
Німеччина	Батьки студентів отримують щомісячну сімейну знижку — 184 євро за перших двох дітей, 190 євро за третю, 215 євро за четверту і кожну наступну дитину, а також одноразову суму податкових пільг (3504 євро на рік) на студентів віком до 25 років
Ірландія	Податкові пільги для витрат, пов'язаних зі сплатою за навчання у визначених вищих навчальних закладах
Італія	Батьки можуть отримати податкові пільги на базі реальних освітніх витрат, якщо дитина має статус студента. Податкові пільги застосовуються доти, доки дитина залежить від батьків
Латвія	Податкові пільги батькам та студентам, щоб компенсувати частину щорічних коштів, вкладених у охорону здоров'я та освіту. Крім того, батьки мають право на зменшення прибуткового податку, якщо вони або їхня дитина здійснюють витрати на здобуття вищої освіти, але до досягнення студентом 24 років
Ліхтенштейн	Податкові пільги для батьків у сумі до 12 000 швейцарських франків на рік для витрат, пов'язаних з освітою
Литва	Батьки студентів, які платять за навчання на користь студента, мають право на щорічне повернення прибуткового податку, якщо студент здобуває першу освіту. Через механізм прибуткового податку забезпечується повернення до 15 % сплаченої суми за навчання
Польща	Податкові пільги для батьків та опікунів студентів
Португалія	Податкові пільги для батьків надаються через податкове вирахування на освітні витрати
Румунія	Податкові пільги для батьків
Словаччина	Податкові пільги для батьків у вигляді одноразової суми податкового відрахування 21,03 євро на місяць
Словенія	Податкове відрахування для батьків залежить від кількості дітей (від 2436,92 до 7957,14 євро на рік у 2013 р.). Право на відрахування поширюється на всіх батьків, у яких є студенти вищих навчальних закладів не старше 26 років
Швейцарія	На федеральному рівні батьки можуть відраховувати 6500 швейцарських франків з їхнього доходу на фінансову підтримку дитини у вищій освіті. На рівні кантонів, право і суми податкових пільг для батьків студентів можуть змінюватися

Джерело: Європа для студентів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://study.studentnews.eu/s/3701/75672-Family-allowances.htm?c1_1=&c2_1=24835.

Аналіз структури освітніх податкових пільг за декілька останніх років демонструє істотне зростання сум податкових кредитів та зменшення і незначну частку в загальній сумі податкових відрахувань. Така тенденція характерна після глобальної фінансової кризи 2008 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Загальна сума освітнього податкового кредиту та відрахування в США протягом 2007—2013 рр., млрд дол. США

Назва	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всього податкового кредиту	5,7	5,8	15,3	18,9	21,7	17,2	17,5
Всього податкового відрахування	1,7	1,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
Загальна сума	7,4	7,3	15,9	19,4	22,2	17,7	17,9

Джерело: складено за: Trends in Student Aid 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://trends.collegeboard.org/sites/default/files/trends-student-aid-web-final-508-2.pdf>.

У цій країні є 15 видів податкових пільг, покликаних стимулювати отримання освіти. Дев'ять пільг доступні студентам під час навчання, а два види навіть по його завершенню. Така велика кількість видів податкової фінансової допомоги створює, на думку деяких експертів, складність у їх отриманні. Це збільшує ймовірність того, що сім'ї, котрі не мають можливості найняти податкового консультанта, із часом втрачають право на їх застосування [14].

Зарубіжні експерти зазначають, що кожен четвертий платник податків, який має право на отримання освітнього податкового кредиту, одержує його в меншому розмірі від максимально можливої суми. Також кожному сьомому — це загалом 1,5 млн платників податків, не вдалося скористатися податковими пільгами. Крім того, 250 тис. сімей, що заявили про своє право на податкові пільги в 2009 р., не змогли вибрати найвигідніший варіант їх отримання, і, як наслідок, кожна сім'я втратила в середньому близько 300 дол. США [15, с. 7].

У США донині є проблема нерівномірного розподілу переваг між громадянами з різними доходами від застосування податкових освітніх кредитів та відрахувань (табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл переваг від освітніх податкових кредитів, а також заощаджень від відрахувань на навчання, відносно скоригованого валового доходу громадян США у 2013 р., % від загальної суми

Скоригований валовий дохід, дол. США	Кредити і відрахування (17,9 млрд дол. США)	Освітні податкові кредити (17,5 млрд дол. США)	Податкові відрахування на навчання (0,5 млрд дол. США)
Менше 25,000	24	25	4
Між 25,000 і 49,999	21	21	9
Між 50,000 і 74,999	17	17	22
Між 75,000 і 99,999	14	14	10
Між 100,000 і 180,000	24	24	55

Джерело: складено за: Trends in Student Aid 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://trends.collegeboard.org/sites/default/files/trends-student-aid-web-final-508-2.pdf>.

У 2013 р. студенти та батьки мали можливість заощадити 17,9 млрд дол. США федерального прибуткового податку шляхом використання освітніх податкових кредитів та податкових відрахувань, пов'язаних із навчанням [13].

В Україні, на відміну від багатьох країн світу, є проблема чіткого і систематичного інформування громадськості про результати статистичного обліку показників державної податкової підтримки суб'єктів освітнього процесу, а саме учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, а також платників податку на доходи фізичних осіб, які здійснюють оплату на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти членом його сім'ї першого ступеня споріднення, котрий не одержує заробітної плати (батьків учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів).

Нами здійснено спробу отримання з відкритого широкому загалу інтернет-ресурсу інформації про суми податкової знижки на навчання. Зокрема, офіційний сайт Державної фіскальної служби України наводить лише загальні показники декларування доходів громадян. Станом на 1 квітня 2015 р. правом на отримання податкової знижки скористалися понад 53 тис. осіб, сума податку на доходи фізичних осіб, яка підлягає поверненню, дорівнює 71,9 млн грн [16].

Деяка детальніша інформація з досліджуваного питання міститься в повідомленні про результати декларування в Запорізькій області, в якій зазначено, що правом на податкову знижку в поточному році скористалися майже 6,2 тис. фізичних осіб. Найбільша кількість декларацій подана за навчання — 5,51 тис. (сума до повернення — 4,8 млн грн), з іпотечного кредитування — 378 декларацій (до повернення — 1,1 млн грн) [17].

В Україні слід запровадити систему пільгового оподаткування ендаумент-фондів — цільових фондів, призначених для використання в некомерційних цілях (для фінансування закладів освіти, медицини, культури) (табл. 4).

Таблиця 4. Обсяги п'яти найбільших ендаумент-фондів у світі, тис. дол. США

№	Університет	Штат	Розмір ендаумент-фонду	
			2013	2014
1	Гарвардський університет	Массачусетс	32 334 293	35 883 691
2	Система університету Техасу	Техас	20 448 313	25 425 922
3	Ельський університет	Коннектикут	20 780 000	23 900 000
4	Стенфордський університет	Каліфорнія	18 688 868	21 446 006
5	Прінстонський університет	Нью-Джерсі	18 200 433	20 995 518

Джерело: складено за: NACUBO — Common fund study of endowment results [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nacubo.org/Research/NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments/Public_NCSE_Tables.html.

У США донори ендаумент-фонду мають пільги з прибуткового податку, а їхні внески вираховуються із сум, які підлягають оподаткуванню. Також у цій країні дозволяються відрахування з податку деяких витрат працівників сфери освіти. Зокрема, в розмірі до 250 доларів США, якщо вони спрямовували витрати на придбання книг, витратних матеріалів, комп'ютерного (програмне забезпечення та послуги) й іншого обладнання та додаткових навчальних матеріалів, що використовуються в їхній роботі.

У США діє Програма оплати навчання, яка надає право на податкові пільги (529-й план). Переваги від її створення такі: на рахунку накопичуються кошти, що не оподатковуються, а виплати з такого рахунку, які використовуються на покриття відповідних вимогам витрат на навчання, також не оподатковуються. Як правило, бенефіціар не зобов'язаний включати до доходів суми, отримані в рамках програми оплати навчання, що дає право на податкові пільги, за винятком випадків, коли суми виплат перевищують обсяг відповідних вимогам витрат на навчання.

У Казахстані, з метою розширення інструментів державної фінансової підтримки отримання платної освіти, запроваджена Державна освітня накопичувальна система, сутність якої полягає у можливості для будь-якого громадянина відкрити на своє ім'я або на ім'я дитини освітній накопичувальний депозит, який у майбутньому можна використати на оплату освіти в країні або за кордоном. На такий депозит нараховуються проценти банку (до 10 %), а також додаткова щорічна державна премія (5 чи 7 %). Держава стимулює громадян вкладати кошти на освітній накопичувальний депозит шляхом звільнення додаткового доходу у вигляді державної премії від оподаткування.

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що з метою вдосконалення та посилення ефектів податкової політики стимулювання розвитку людського капіталу в Україні необхідно:

- реалізовувати комплексний підхід, адже високі ставки оподаткування доходів можуть впливати на працівника, а це призведе до зниження ефективності використання людського капіталу;
- проводити таке стимулювання на ранніх стадіях формування людського капіталу. Це стосується насамперед молоді, яка навчається. Таким чином збільшуватиметься час його активного використання;
- запровадити механізм індексації поверненої частини коштів, сплачених платником податку на користь вітчизняних закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати;
- врегулювати питання реалізації права на нарахування податкової знижки в рамках правил загальної, а не спеціальної, позовної давності, тобто поширення такого права на наступні три податкові роки;
- дозволити працівникам освіти включати до податкової знижки обмежену суму витрат у межах їхньої професійної діяльності, а саме витрати на

придбання книг, витратних матеріалів, комп'ютерного й іншого обладнання та додаткових навчальних матеріалів, що використовуються в навчальному процесі;

— запровадити систему пільг для фізичних та юридичних осіб, які є донорами ендаумент-фондів;

— розв'язати проблему налагодження чіткого статистичного обліку показників державної фінансової підтримки суб'єктів освітнього процесу та систематичного інформування громадськості про його результати;

— запровадити Державну освітню накопичувальну систему з наданням фізичним особам податкових пільг шляхом звільнення додаткового доходу у вигляді нарахованих процентів банку та державної премії від оподаткування за умов їхнього цільового використання на оплату освітніх послуг.

До чинників, які впливають на розвиток та збереження людського капіталу, належить екологічний фактор. Зазначимо, що екологічна безпека безпосередньо впливає на відтворювальні процеси та психофізіологічне здоров'я населення, сприяючи формуванню кількісних та якісних характеристик людського капіталу. У зв'язку з цим набувають актуальності та потребують подальших досліджень питання місця та ролі податкового регулювання у розв'язанні екологічних проблем суспільства.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році". — К. : НІСД, 2015. — 684 с.

2. Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. — 568 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en.

3. Захарова О. В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування : монографія / О. В. Захарова. — Донецьк : ДВНЗ ДонНТУ, 2010. — 378 с.

4. Іванов Ю. Б. Фактори соціально-економічної ефективності податкового регулювання рівня життя населення / Ю. Б. Іванов, Г. В. Назаренко // Проблеми економіки. — 2010. — № 2. — С. 22—28.

5. Кубатко О. В. Інвестування в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства / О. В. Кубатко, Ж. С. Пронікова // Механізм регулювання економіки. — 2013. — № 3. — С. 92—99.

6. Олієвська М. Г. Джерела фінансування людського капіталу в Україні / М. Г. Олієвська // Економічний часопис-XXI. — 2014. — № 7—8 (1). — С. 69—72.

7. Ушенко Н. В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення / Н. В. Ушенко. — Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2008. — 288 с.

8. Шевчук В. О. Гармонізація податкового законодавства у країнах Європейського Союзу: досвід для України / В. О. Шевчук, Р. Ю. Римарська // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 3 (8). — С. 100—111.

9. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / G. S. Becker. — 3-rd ed. The University of Chicago Press. — 1993. — 390 p.

10. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_statistical_annex_tables_all.xls.

11. Continuing vocational training statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Continuing_vocational_training_statistics#Training_offer_at_EU_and_Member_State_level.

12. Survey on country profiles final report [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/eurostat/05/KS-CC-05-002-EN.pdf>.

13. Trends in Student Aid 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://trends.collegeboard.org/sites/default/files/trends-student-aid-web-final-508-2.pdf>.

14. Federal Higher Education Programs — Overview [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://atlas.newamerica.org/federal-higher-education-programs-overview>.

15. *Huelsenman M. Making Sense of the System: Financial Aid for the 21st-Century Student / M. Huelsenman, A. Cunningham.* — Washington : Institute for Higher Education Policy, January 2013. — 29 p.

16. В Україні 683 громадянина задекларували понад 1 млн гривень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrv/novini/192361.html>.

17. Запоріжці задекларували 1,5 мільярда гривень доходів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentrv/regionalni-novini/199650.html>.

References

1. *Analitychna dopovid' do Shhorichnoho Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshhe Ukrainy v 2015 roci"* [The analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2015"]. (2015). Kyiv: Nacionalny instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].

2. *Education at a Glance 2012: OECD Indicators.* (2012). OECD Publishing. Retrieved from http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en.

3. Zaxarova, O. V. (2010). *Upravlinnya investuvanniam u lyudskiy kapital: metodolohiya, ocinka, planuvannya* [Management of investment in human capital, methodology, evaluation, planning]. Donec'k: Donec'kyj nacionalnyj tekhnichnyj universytet [in Ukrainian].

4. Ivanov, Yu. B., Nazarenko, H. V. (2010). Faktory socialno-ekonomichnoi efektyvnosti podatkovoho rehulyuvannya rivnyazyttya naseleння [Factors socio-economic efficiency of tax regulation in living standards]. *Problemy ekonomiky* [Problems of Economics], 2, 22—28 [in Ukrainian].

5. Kubatko, O. V., Pronikova, Zh. S. (2013). Investuvannya v lyudskiy kapital yak faktor zrostannya konkurentospromozhnosti pidpryemstva [Investing in human capital as a factor in the growth of competitiveness of enterprises]. *Mexanizm rehulyuvannya ekonomiky* [Mechanism of Economic Regulation], 3, 92—99 [in Ukrainian].

6. Oliyevska, M. H. (2014). Dzherela finansuvannya lyudskoho kapitalu v Ukraini [Sources of financing human capital in Ukraine]. *Ekonomichnyj chasopy's-XXI* [Economic Annals-XXI], 7—8 (1), 69—72 [in Ukrainian].

7. Ushenko, N. V. (2008). *Lyudskiy kapital: rehulyatorni mexanizmy vidtvorennya* [Human capital: regulatory mechanisms play]. Donec'k: TOV "Yuho-Vostok, Ltd" [in Ukrainian].

8. Shevchuk, V. O., Rybarska, R. Yu. (2008). Harmonizaciya podatkovoho zakonodavstva u krayinax Yevropejs'koho Soyzu: dosvid dlya Ukrainy [Harmonization of tax legislation in the European Union: experience for Ukraine]. *Stratehichni priorytety* [Strategic priorities], 3 (8), 100—111 [in Ukrainian].

9. Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education.* 3-rd ed. The University of Chicago Press.

10. *Human Development Report 2015.* (n. d.). Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_statistical_annex_tables_all.xls.

11. *Continuing vocational training statistics.* (n. d.). Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Continuing_vocational_training_statistics#Training_offer_at_EU_and_Member_State_level.

12. *Survey on country profiles final report*. (n. d.). Retrieved from <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/eurostat/05/KS-CC-05-002-EN.pdf>.
13. *Trends in Student Aid 2015*. (2015). Retrieved from <http://trends.collegeboard.org/sites/default/files/trends-student-aid-web-final-508-2.pdf>.
14. *Federal Higher Education Programs — Overview*. (2015). Retrieved from <http://atlas.newamerica.org/federal-higher-education-programs-overview>.
15. Huelsman, M., Cunningham, A. (2013). *Making Sense of the System: Financial Aid for the 21st-Century Student*. Washington: Institute for Higher Education Policy.
16. V Ukraini 683 hromadyany`na zadeklarovaly`ponad 1 mln. hry`ven`. (2015). *Derzhavna fiskal`na sluzhba Ukrainy`* [State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/192361.html>.
17. Zaporizhci zadeklarovaly`1,5 mil`yarda hry`ven`doxodiv [Cossacks declared 1.5 billion revenue]. (2015). *Derzhavna fiskal`na sluzhba Ukrainy`* [State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/regionalni-novini/199650.html>.